YOSHLAR SIYOSATIDA GENDER TENGLIK

O.A. Ashurova
Farg‘ona davlat universiteti katta o‘qituvchisi
Mamazokirova Ruxshona Otabek qizi
Farg‘ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Maqolada yoshlar siyosatida gender tenglikni ta’minlashning nazariy va huquqiy asoslari, O‘zbekistondagi islohotlar, mavjud muammolar hamda gender yondashuvni yoshlar siyosatiga integratsiya qilish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar siyosati, gender tenglik, teng huquq va imkoniyatlar, gender stereotip, gender yondashuv, yoshlar ishlari agentligi, ijtimoiy faollik.

Аннотация. В статье освещены теоретические и правовые основы гендерного равенства в молодёжной политике, реформы в Узбекистане, существующие проблемы и механизмы интеграции гендерного подхода в молодёжную политику.

Ключевые слова: молодёжная политика, гендерное равенство, равные права и возможности, гендерный стереотип, гендерный подход, агентство по делам молодёжи, социальная активность.

Abstract. The article covers the theoretical and legal foundations of gender equality in youth policy, Uzbekistan’s reforms, existing challenges and mechanisms for mainstreaming gender in youth policy.

Keywords: youth policy, gender equality, equal rights and opportunities, gender stereotype, gender mainstreaming, youth affairs agency, social activity.

Kirish

Yoshlar har qanday jamiyatning eng faol va istiqbolli qatlami hisoblanadi. O‘zbekistonda yoshlar siyosati davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Yoshlar siyosatining samaradorligi esa uning barcha yoshlarni – yigitlarni ham, qizlarni ham teng qamrab olishiga bog‘liq.

Gender tenglik – erkak va ayolning huquq, burch va imkoniyatlarda teng bo‘lishi, ularning jinsidan qat’i nazar jamiyat hayotining barcha sohalarida teng ishtirok etishidir. Yoshlar siyosatida gender tenglik yigit va qizlarning ta’lim olish, kasb tanlash, ish bilan band bo‘lish, jamoat va siyosiy hayotda ishtirok etish, sog‘lig‘ini saqlash hamda

zo‘ravonlikdan himoyalanishda teng imkoniyatga ega bo‘lishini anglatadi.

Amaliyotda esa jamiyatda saqlanib qolgan stereotiplar, oilaviy kutishlar va iqtisodiy omillar sababli ayrim qizlar oliy ta’lim, yetakchilik va tadbirkorlik imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmaydi, yigitlar esa mehnat migratsiyasi va erta mehnat kabi xavflarga ko‘proq duch keladi. Shu bois yoshlar siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda gender yondashuvni hisobga olish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – yoshlar siyosatida gender tenglikni ta’minlashning nazariy va huquqiy asoslarini tahlil qilish hamda uni takomillashtirish yo‘llarini asoslash.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Gender tushunchasining ilmiy asoslari G‘arb sotsiologiyasi va psixologiyasida ishlab chiqilgan. K. Uest va D. Zimmerman «genderni amalga oshirish» (doing gender) konsepsiyasida gender tug‘ma xususiyat emas, balki kundalik muloqot va ijtimoiy o‘zaro ta’sir jarayonida doimiy qayta yaratiladigan hodisa ekanini ko‘rsatgan [9]. R. Konnell «gender tartibi» nazariyasida gender munosabatlari mehnat taqsimoti, hokimiyat va emotsional munosabatlar tuzilmalari orqali jamiyatda mustahkamlanishini asoslagan [10].

Rivojlanish nazariyasida A. Sen va M. Nussbaumning «imkoniyatlar yondashuvi» muhim o‘rin tutadi. Ularning fikricha, tenglik faqat rasmiy huquqlar bilan emas, balki insonning o‘zi qadrlaydigan hayotni amalda tanlash va amalga oshirish imkoniyatlari bilan o‘lchanadi [11; 12]. Demak, yoshlar siyosati huquqlardan foydalanishning real shart-sharoitlarini ham yaratishi kerak.

K. Mozer gender rejalashtirish nazariyasida ayollarning «amaliy» ehtiyojlari (kundalik turmush sharoitini yaxshilash) va «strategik» ehtiyojlari (jamiyatdagi mavqeini o‘zgartirish, qarorlar qabul qilishda ishtirok) o‘rtasidagi farqni ajratgan [13]. Yoshlar siyosati har ikki turdagi ehtiyojni qondirishi lozim. 1995-yilgi Pekin harakatlar platformasida esa «gender meynstriming» – gender yondashuvni barcha siyosat va dasturlarning har bir bosqichiga integratsiya qilish strategiyasi qabul qilingan [2].

Tadqiqot metodlari: ilmiy-nazariy manbalar, xalqaro va milliy normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, umumlashtirish.

Muhokama va natijalar

1. Xalqaro va milliy huquqiy asoslar

Xalqaro miqyosda gender tenglikning asosiy hujjati BMTning Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g‘risidagi konvensiyasi (CEDAW, 1979) hisoblanadi, O‘zbekiston unga 1995-yilda qo‘shilgan [1]. BMTning «Yoshlar – 2030» strategiyasi (2018) yosh ayollar va qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishni alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan, Barqaror rivojlanish maqsadlarining 5-maqsadi esa gender tenglikka bag‘ishlangan [3].

O‘zbekistonda yoshlar siyosatining asosiy hujjati – «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonun (O‘RQ-406, 2016) bo‘lib, u yoshlarni jinsi, millati, ijtimoiy kelib chiqishidan qat’i nazar kamsitishni taqiqlaydi [4]. 2019-yilda «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida»gi (O‘RQ-562) va «Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida»gi (O‘RQ-561) qonunlar qabul qilindi [5; 6]. 2021-yilda Oliy Majlis Senati Kengashi tomonidan «O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha gender tenglikka erishish strategiyasi» tasdiqlandi [7]. «O‘zbekiston – 2030» strategiyasida ham yoshlar va xotin-qizlarning ta’lim, bandlik va tadbirkorlikdagi ishtirokini kengaytirish vazifalari belgilangan [8].

Institutsional jihatdan Yoshlar ishlari agentligining tashkil etilishi, «Yoshlar daftari» va «Ayollar daftari» tizimlarining joriy etilishi yordamga muhtoj yigit va qizlarni aniqlash va ularga manzilli ko‘mak ko‘rsatish imkonini berdi. Oliy ta’limga qabulda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun qo‘shimcha davlat granti kvotalari ajratilishi ham qizlarning ta’lim olishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

2. Yoshlar siyosatida gender tenglikni ta’minlashdagi muammolar

Tahlillar ko‘rsatishicha, huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, amaliyotda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, jamiyatda ayrim sohalar va kasblarni «erkaklarga» yoki «ayollarga» xos deb qarash stereotiplari mavjud bo‘lib, ular yoshlarning kasb tanlashini cheklaydi. Ikkinchidan, qishloq joylarida qizlarning erta turmushga chiqishi va oila tomonidan ta’limni davom ettirishga ruxsat berilmasligi holatlari uchraydi. Uchinchidan, yosh ayollar ishga joylashishda oilaviy majburiyatlar bilan bog‘liq qo‘shimcha to‘siqlarga duch keladi. To‘rtinchidan, yoshlar tashkilotlari va yetakchilik

lavozimlarida qizlarning ulushi hali yetarli emas. Beshinchidan, yoshlar dasturlarining natijalari ko‘pincha jins kesimida hisobga olinmaydi, bu esa gender tafovutlarni aniqlash va ularni bartaraf etishni qiyinlashtiradi.

3. Yoshlar siyosatiga gender yondashuvni integratsiya qilish mexanizmlari

Yoshlar siyosatida gender tenglikni ta’minlash uchun bir-birini to‘ldiruvchi bir nechta mexanizmdan foydalanish maqsadga muvofiq. Gender ekspertiza mexanizmi yoshlarga oid barcha qonun loyihalari, dasturlar va loyihalarni ularning yigit va qizlarga turlicha ta’sirini oldindan baholash nuqtai nazaridan tahlil qilishni nazarda tutadi.

Jins kesimidagi statistika yoshlar bandligi, ta’limi, sog‘lig‘i va ijtimoiy faolligiga oid ma’lumotlarni yigit va qizlar bo‘yicha alohida yig‘ish va e’lon qilishni talab etadi. Gender budjetlashtirish esa yoshlar dasturlariga ajratilgan mablag‘larning yigit va qizlar o‘rtasida qanchalik adolatli taqsimlanayotganini baholash imkonini beradi.

Ta’limiy-ma’rifiy mexanizm maktab va oliy ta’lim muassasalarida gender madaniyatini shakllantirish, pedagoglarni gender-sezgir yondashuvga o‘rgatish, OTMlarda gender tadqiqotlari markazlari faoliyatini kengaytirishni o‘z ichiga oladi. Yetakchilik va mentorlik mexanizmi qizlar uchun liderlik maktablari, muvaffaqiyatli ayollar bilan ustoz-shogird dasturlari, yigitlar uchun esa hamkorlik va mas’uliyatli otalikka oid treninglarni nazarda tutadi.

Mahalla va oila bilan hamkorlik mexanizmi gender stereotiplar eng ko‘p shakllanadigan muhit – oila bilan ishlashga qaratiladi. Nihoyat, axborot-kommunikatsiya mexanizmi ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda stereotiplardan xoli, turli sohalarda muvaffaqiyatga erishgan yigit va qizlarning ijobiy namunalarini targ‘ib qilishni nazarda tutadi.

Xulosa

Yoshlar siyosatida gender tenglik – yigit va qizlarning salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish va jamiyat barqaror rivojlanishining zaruriy shartidir. O‘zbekistonda bu borada mustahkam huquqiy va institutsional asos yaratilgan, ammo stereotiplar, oilaviy va iqtisodiy to‘siqlar hamda jins kesimidagi ma’lumotlarning yetishmasligi uning to‘liq amalga oshishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi:

1. Yoshlarga oid barcha davlat dasturlari va loyihalarini majburiy gender ekspertizadan o‘tkazish tartibini joriy etish.

2. Yoshlar ishlari agentligi tomonidan yoshlarga oid asosiy ko‘rsatkichlarni jins kesimida muntazam e’lon qilib borish.

3. OTMlarda gender tadqiqotlari va gender madaniyati bo‘yicha tanlov fanlari hamda markazlar faoliyatini kengaytirish.

4. Mahallalarda ota-onalar uchun qizlar ta’limi va kasb tanlashini qo‘llab-quvvatlashga oid ma’rifiy tadbirlarni tizimli o‘tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. BMTning Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g‘risidagi konvensiyasi (CEDAW). – Nyu-York, 1979.

2. Pekin deklaratsiyasi va Harakatlar platformasi. Xotin-qizlar bo‘yicha IV Butunjahon konferensiyasi. – Pekin, 1995.

3. Youth 2030: The United Nations Youth Strategy. – New York: United Nations, 2018.

4. O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. 14.09.2016, O‘RQ-406.

5. O‘zbekiston Respublikasining «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida»gi Qonuni. 02.09.2019, O‘RQ-562

6. O‘zbekiston Respublikasining «Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida»gi Qonuni. 02.09.2019, O‘RQ-561.

7. O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha gender tenglikka erishish strategiyasi. Oliy Majlis Senati Kengashining 2021-yil 28-maydagi qarori.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «“O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni. 11.09.2023, PF-158.

9. West C., Zimmerman D.H. Doing gender // Gender & Society. – 1987. – Vol. 1(2). – P. 125–151.

10. Connell R.W. Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics. – Stanford: Stanford University Press, 1987.

11. Sen A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999.

12. Nussbaum M.C. Women and Human Development: The Capabilities Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
13. Moser C.O.N. Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training. – London: Routledge, 1993.